

کلیدواژه‌های نحو و نظریه‌های نحوی

نویسنده:

سیلویا لوراگی

کلودیا پارودی

مترجمان:

محبوبه نادری

دانشجوی دکتری زبان شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

دکتر ایفا شفائی

دانش آموخته زبان شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

ویراستار:

محمدحسن ترابی

دانشجوی دکتری زبان شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه سیلویا لوراگی Silvia Luraghi

کلودیا پارودی Claudia Parodi

عنوان و نام پدیدآور کلیدواژه‌های نحو و نظریه‌های نحوی / نویسندگان: سیلویا لوراگی، کلودیا پارودی؛ مترجمان: ایفا شفائی، محبوبه نادری؛ ویراستار: محمدحسن ترابی.

مشخصات نشر تهران: نشر نویسه پارس، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری ۴۱۱ صفحه

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۳۰-۸۲-۰

وضعیت فهرست نویسی فیبا

یادداشت عنوان اصلی: **Key Terms in Syntax and Syntactic Theory, 2008**

موضوع فارسی -- نحو -- واژه‌نامه‌ها

موضوع زبان انگلیسی -- نحو -- واژه‌نامه‌ها

موضوع فارسی -- واژه‌نامه‌ها -- انگلیسی

شناسه افزوده شفائی، ایفا، ۱۳۵۶ -، مترجم

شناسه افزوده نادری، محبوبه، ۱۳۶۵ -، مترجم

شناسه افزوده ترابی، محمدحسن، ۱۳۶۶ -، ویراستار

رده بندی کنگره ۱۳۹۷ ۴/۲-۰۴ PIR۲۷۹۸

رده بندی دیویی ۴۴۵

شماره کتابشناسی ملی ۵۳۵۹۸۴۸

کلیدواژه‌های نحو و نظریه‌های نحوی

این کتاب ترجمه‌ای است از:

Key Terms in Syntax and Syntactic Theory

Silvia Luraghi and Claudia Parodi

© Silvia Luraghi and Claudia Parodi 2008

نویسندگان: سیلیویا لوراگی / کلودیا پارودی

مترجمان: محبوبه نادری / دکتر ایفا شفاغی

ویراستار: محمدحسن ترابی

آئلیه نشر نویسه پاریسی: STUDIO FIVE

ناشر: نشر نویسه پاریسی

دفتر انتشارات: ۰۲۱-۷۷۰۵۳۲۴۶

فروشگاه: ۰۲۱-۶۶۹۵۷۱۳۲

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۰۴۵۵۴۵۵۴۱۴۲

وبگاه: www.neveeseh.com

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۳۰-۸۲-۰

چاپ و صحافی: روز

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق محفوظ و متعلق به «نشر نویسه پاریسی» است. تکثیر و انتشار این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، بدون مجوز قبلی و کتبی ممنوع و مورد پیگیری قانونی قرار خواهد گرفت.

فرهنگ‌نامه‌ها	شماره مسلسل انتشارات
۵	۸۲

فهرست مطالب

۷	دیباچه
۱۱	پیشگفتار مترجمان
۱۳	فهرست اختصارات
۱۹	علائم
۲۱	مقدمه
۳۳	نظریه‌های کلیدی
۹۹	کلیدواژه‌ها
۳۱۵	متفکرین برجسته
۳۶۷	آثار کلیدی
۳۸۵	واژه‌نامه

دیباچه *

در میان حوزه‌های تحقیقی در علم زبان‌شناسی، درحال حاضر، حوزه‌ی نحو به دلیل وجود نظریه‌های رقیب، درک و ویژگی واحد موجود در پدیده‌های زبانی را دشوار کرده‌است. چنین طیف وسیعی از چارچوب‌های نظری به بروز حجم زیادی از اصطلاحات تخصصی منجر می‌گردد که این امر موجب می‌شود خوانندگان در مراجعه به اطلاعات کتاب‌شناختی مرتبط در حوزه نحو دچار مشکل شوند. مشکلات موجود در حیطه اصطلاح‌شناختی نحوی دو جنبه دارد: اول اینکه تعداد این اصطلاحات بسیار زیاد است؛ دوم آنکه در اغلب موارد اصطلاحات مشابهی با معانی کاملاً متفاوتی در نظریه‌ها به کار می‌روند. مضاف بر آن، زبان‌شناسانی که در حوزه‌های مختلف کار می‌کنند هیچ‌گونه علاقه‌ای به برقراری ارتباط با یکدیگر ندارند. ممکن است این واقعیت‌ها سبب شود که حوزه نحو برای علاقه‌مندان کاملاً قابل فهم به نظر نرسد. بنابراین، ما تصمیم گرفتیم که در این کتاب فصلی جدا را به نظریه‌های کلیدی اختصاص دهیم و در آن به شرح مختصری از نظریه‌هایی بپردازیم که احتمال می‌رود خوانندگان در آثار مختلف زبان‌شناسی با آن‌ها مواجه شوند. مشکل دیگری که در ارتباط با درک این اصطلاحات وجود دارد، نبود عمق زمانی است که امروزه در اکثر بیشتر بخش‌های این حوزه دیده می‌شود. اغلب اوقات برای خوانندگان دشوار است که به اصطلاحاتی دسترسی یابند که در دهه‌های اخیر مطرح شده‌اند. به همین دلیل، در فصل اصطلاحات کلیدی ما فهرست جامعی از اصطلاحات کلیدی را فراهم آورده‌ایم که امروزه در حوزه نحو کاربرد دارند؛ این فصل حتی اصطلاحات مهمی را دربرمی‌گیرد که در مطالعات اخیر به کار گرفته شده‌اند، اما به دلیل ظهور سریع نظریه‌های نو و نسخه‌های جدیدتر نظریه‌ها دیگر رایج نیستند. اصطلاحات کلیدی در این کتاب با نظریه‌های کلیدی که در فصل پیش از آن آمده، همسو است. نهایتاً اینکه در فصل مربوط به متفکرین کلیدی، ما نام زبان‌شناسانی را گنجانده‌ایم که تحقیقات ارزنده و پیشتازی را در عرصه نحو در گذشته به انجام رسانده‌اند، همچنین در این میان نام زبان‌شناسانی قرار دارد که درحال حاضر نماینده دیدگاه‌های اصلی در حیطه نحو هستند. با توجه به محدودیت‌های موجود، این بخش صرفاً دیدگاهی نسبی از زبان‌شناسان امروزی ارائه می‌دهد.

از آنجایی که معتقدیم در تماس بودن با داده‌های زبانی در درک اینکه زبان‌ها چگونه کار می‌کنند از اهمیت بسزایی برخوردار است، از مثال‌های بسیار متنوعی در توصیف مفاهیم

مطرح شده در این کتاب بهره جسته‌ایم. تا جای ممکن سعی بر آن بوده است که با مثال‌های انگلیسی شروع کنیم؛ اما مضاف بر این مثال‌ها، مثال‌های دیگری از چندین زبان دیگر آورده‌ایم که معمولاً در کتاب‌هایی از این دست مطرح نمی‌شوند. به‌منظور ایجاد فهم برای خوانندگانی که با این زبان‌ها آشنایی ندارند، اغلب ترجمه واژه‌به‌واژه و در اکثر موارد توضیح دستوری^۱ نیز ارائه شده است. در کنار این موارد، از جلوه دادن نحو به‌عنوان حوزه‌ای صرفاً هم‌زمانی خودداری کرده‌ایم و از کلیدواژه‌های رایج در زبان‌شناسی تاریخی نیز بهره جسته‌ایم.

از همکاران و دوستانی که با نظرات خودشان به ما یاری رساندند تشکر می‌کنیم. در این راستا، به‌ویژه از ادیث موروسی^۲ و کارلوس کویکولی^۳ که سبورانه نسخه‌های اولیه این کتاب را مطالعه کردند و ما را از نظرات و دیدگاه‌های عالمانه‌شان بهره‌مند ساختند، سپاسگزاری می‌کنیم. علاوه‌براین، از لیز گودین - مایدا^۴ به‌خاطر تصحیح اشتباهات انگلیسی‌مان سپاسگزاریم. مسئولیت تمامی اشتباهات و خطاها با ما است.

*مدخل‌های زیر توسط سیلویا لوراگی^۵ نوشته شده است: کشور، افزوده، سازه قیدی، بند قیدی، عبارت معترضه، مطابقه، انطباق، مرجع‌دار، مرجع‌داری، جان‌داری، مرجع، کاربردی‌سازی، بدل، بند وصفی، دستور خودواژگانی، فعل کمکی، بهاگل، حالت (به‌غیراز حالت انتزاعی)، دستور حالت، پس‌مرجع، ساخت سببی، نقش‌باخته، افزوده پیرامونی، بند، جمله اسنادی، واژه‌بست، دستور شناختی، خیر، متمم، بند متممی، متمم‌نما، زبان‌های ترتیبی در برابر زبان‌های غیرترتیبی، عنصر عطفی/افزوده پیوندی، ساخت، دستور ساختی/دستور ساختی افراطی، ناظر، قیدفعلی، هم‌پایگی، کاهش هم‌پایگی، واژه ربطی، بند ربطی، کانون، موضوع کانونی، فعل مشترک، کرافت، دلبروک، پسرفت، دستور وابستگی، رابطه وابستگی، وابسته، دیک، مفعول مستقیم، جابه‌جایی، دیکسون، حذف نحوی، درونه‌گیری، دستور پیدایشی، ساخت درون‌مرکز در برابر برون‌مرکز، گسترش، فیلمور، کانون، دستور نقش‌گرا، نمای نقشی جمله، خلا، دستور ساخت گروهی تعمیم‌یافته، معناشناسی زایشی، گیون، گلدبرگ، حاکم، رابطه دستوری، دستوری‌شدگی، گرینبرگ، زمینه، هلیدی، دستور ساخت گروهی هسته‌بنیان، هسته‌نما در برابر وابسته‌نما، میزبان، سازه بلافصل، انضمام،

¹ grammatical gloss

² E. Moravesik

³ C. Quicoli

⁴ L. Goodin-Mayeda

⁵ S. Luraghi

مفعول غیرمستقیم، مکالی، لیکاف، لانگاکر، لمان، دستور واژی-نقشی، پایه، توصیف، دستور مونتاژیو، هسته، موضوع تهی، غیرفاعلی، پی ۲ (جایگاه دومین)، هم جوارسازی، اجزای کلام، مشارک گر، حاشیه، محور، نقش کاربردشناختی، گزاره/محمول، اسناد، پیشرفت، بازتحلیل، دستور رابطه‌ای، بند موصولی، پایان‌بخش، دستور نقش و ارجاع، نقش‌های کلان معنایی، نقش معنایی، فعل‌های تسلسلی، جریان امور، دستور لایه‌ای، فاعل، پیروسازی، دستور نقش‌گرای نظام‌مند، دستور نقش‌مند، تنبیر، آغازگر، مبتدا، گذرایی در برابر ناگذرایی، زبان‌های وی ۲ (فعل دومین)، ظرفیت، ون ولین، متسیوس، جهت، واکرناگل، وزن، دستور واژگانی، ترتیب واژه.

مدخل‌های زیر توسط کلودیا پارودی^۱ نوشته شده است: جایگاه ای-تیره، جایگاه-ای، موضوع، ویژگی‌های فراگویی و ادراکی، مرجع‌گزینی، نظریه مرجع‌گزینی، بلومفیلد، انشعاب، حالت (فقط حالت انتزاعی)، صافی حالت، نظریه حالت، تسلط سازه‌ای، زنجیره، شرط زنجیره، بازبینی، چامسکی، نظریه زایشی-گشتاری سنتی، نظام محاسباتی، ویژگی‌های مفهومی و نیتی، نظریه نظارت، هم‌گرایی، روگرفت، نظریه روگرفت، دستور کانونی، حرکت پنهان، نحو پنهان، حذف، گروه حرف تعریف، ژ-ساخت، مقوله تهی، اصل مقوله تهی، فعل‌های حالت‌بخش استثنایی، پوچ‌واژه، اصل فرافکنی گسترده، نظریه زایشی-گشتاری معیار گسترده، قدرت مشخصه، خوانش کامل، هدف، قلمرو حاکمیت، نظریه حاکمیت و مرجع‌گزینی و نظریه اصول و پارامترها، هریس، شرط جامع، مشخصه‌های تعبیرپذیر، محدودیت جزیره، جکنداف، کین، لم، لزنیک، شرط چاره‌نهایی، قواعد حشو واژگانی، فعل سبک، لایت فوت، موضعی‌بودگی، سطح صورت منطقی، مرجع‌دار برون‌مقیدی، ادغام، برنامه کمینه‌گرا، حرکت آلفا یا حرکت α ، گره، حرکت، حرکت گروه اسمی، واژگان‌گزیده، عملگر، نظریه بهینگی، حرکت آشکار، پارامتر، تثبیت پارامتر، تجزیه، پستال، تراوش، فاز، سطح صورت آوایی، گروه، قواعد ساخت گروهی، پایک، ضمیر انتزاعی یا ضمیر انتزاعی بزرگ، ضمیر فاعلی محذوف یا ضمیر فاعلی محذوف کوچک، اصل تعلق، اصل فرافکنی، ارتقا، بازگشتی یا بازگشت، نظریه زایشی-گشتاری معیار گسترده اصلاح‌شده، راس، سیطره، قلب نحوی، رابطه خواهری، بند کوچک، سطح بازنمون، ر-ساخت، نظریه زایشی-گشتاری معیار، مشخصه قوی، زیر مقوله‌بندی، شرط همجواری، شرط برتری، معیار تنا، نقش تنا، حرکت صفت tough، دستور زایشی-گشتاری،

¹ C. Parodi

شرط یکسانی، مشخصه‌های تعبیرناپذیر، دستور همگانی، متغیر، شرط رؤیت، مشخصه‌های ضعیف، پرسش‌واژه درجا، حرکت پرسش‌واژه، نظریه ایکس-تیره. نویسندگان در نوشتن مقدمه و مدخل‌های زیر با یکدیگر همکاری داشته‌اند: سازه، دستوری / غیردستوری، برزنن، حاکمیت، هسته، جمله.

پیشگفتار مترجمان

یکی دو سال پیش بود که ترجمه این کتاب از طرف دوست فرهیخته‌ای به ما پیشنهاد شد. این کتاب که یکی از کتاب‌های مجموعه محبوب کلیدواژه‌های انتشارات بلومزبری است، برای خود ما که در حوزه نحو کار کرده بودیم، بسیار جذاب بود و تصمیم گرفتیم برای کمک به دیگر دانشجویان حوزه نحو در رشته زبان‌شناسی، ترجمه آن را بپذیریم. امیدواریم این کتاب باعث شود که اصطلاحات این حوزه یکدست شود و همه از این اصطلاحات در کارهایشان استفاده کنند.

کتاب کلیدواژه‌های نحو و نظریه‌های نحوی^۱ مرور جامعی بر نظریه‌های مهم حوزه نحو و افراد برجسته‌ای که در این حوزه کار کرده‌اند به دست می‌دهد و مهم‌تر از همه، اصطلاحات پایه‌ای و پرکاربرد این حوزه را معرفی می‌کند. در پایان کتاب نیز فهرستی از آثار کلیدی حوزه نحو آمده است. در تهیه واژه‌نامه و نمایه کتاب سعی شد واژه‌های پرکاربردتر انتخاب شوند تا خواننده بتواند در صورت لزوم به راحتی به آن‌ها دسترسی داشته باشد. همچنین در متن کتاب، هرگاه برای اولین بار به نام شخص، کتاب، مقاله، یا اصطلاحی کلیدی برخوردیم، در پانویس معادل انگلیسی آن را آوردیم تا درک آن برای خواننده راحت‌تر باشد. در سرتاسر کتاب نیز، برای ارجاع متقابل بین مدخل‌ها، آن‌ها را به صورت تیره (بولد) درآوردیم تا خواننده با دیدن آن‌ها بتواند برای اطلاعات بیشتر به آن مدخل رجوع کند. از آنجا که مخاطبین اصلی این کتاب متخصصین زبان‌شناسی و حوزه نحو هستند، فرض ما بر این بود که خواننده کتاب آشنایی ابتدایی با زبان انگلیسی دارد، به همین دلیل، مثال‌های کتاب و توضیحات انگلیسی آن‌ها را به همان شکل آوردیم؛ البته فهرست اختصارات در ابتدای کتاب آمده است که می‌تواند راهنمای خوبی برای خواننده باشد. همچنین اگر نموداری توضیحی بوده است، هم نمودار انگلیسی و هم نمودار فارسی متناظر با آن را در کتاب آورده‌ایم، اما نمودارهای درختی و مثال‌ها و همچنین توضیحات آن‌ها فقط به زبان مبدأ و انگلیسی آمده‌اند، چون در نحو آن جملات، صورت مهم بوده است و نه معنا.

برای انتخاب برابرها، از کتاب‌های استادان این حوزه، دکتر محمد دبیرمقدم، دکتر علی درزی، و دکتر محمد راسخ‌مهند و همچنین از کتاب واژه‌نامه زبان‌شناسی و علوم وابسته خانم همداخت همایون استفاده کردیم. هرگاه برای واژه‌ای برابرنهادی نیافتیم، از استاد علی درزی،

---

¹ *Key Terms in Syntax and Syntactic Theory*

استاد محمد دبیرمقدم و استاد مصطفی عاصی کمک گرفتیم تا مطمئن باشیم اصطلاحات مناسبی را انتخاب یا وضع کرده‌ایم. در اینجا از هر سه این اساتیدمان تشکر و قدردانی می‌کنیم. همچنین، از دوستان فرهیخته‌مان، آقایان محمدحسن ترابی، ویراستار این کتاب، و امیر احمدی، مدیر نشر نویسه پارسی، که از آغاز ترجمه این کتاب تا انتشار آن همواره در کنارمان بودند و در تصحیح متن فارسی و انتشار کتاب کوشیدند، و نیز سایر همکاران ایشان در نشر نویسه پارسی تشکر می‌کنیم. در پایان، امیدواریم توانسته باشیم ترجمه مناسبی از این کتاب ارزشمند در اختیار اساتید، دانشجویان، و علاقه‌مندان این حوزه قرار دهیم و این کتاب بتواند نقشی هرچند کوچک در پیشرفت این حوزه زبان‌شناسی در کشور ما ایفا کند.

مترجمان

تابستان ۱۳۹۷

اختصارات به کاررفته در توضیح‌های دستوری

ABL	ablative	حالت ازی
ABS	absolutive	مطلق
ACC	accusative	حالت مفعولی
ADESS	adessive	حالت مجاورتی
AOR	aorist	نامعین
AP	antipassive	ضدمجهول
APPL	applicative	کاربردی‌سازی
ASP	aspect marker	نمودنما
CL	noun class marker	طبقه اسمی‌نما
CLASS	classifier	ممیز
CONN	connective	پیوند
CONSTR	construct state	وضعیت ساختی
COP	copula	واژه ربطی
DAT	dative	حالت بهره‌ور
DEM	demonstrative	اشاره (صفت یا ضمیر)
ERG	ergative	کنایی
F	feminine	مؤنث
FUT	future	آینده
GEN	genitive	حالت اضافی
GER	gerund	فعل مختوم به
IMPF	imperfect	زمان ناقص
IMPT	imperative	امری
INDEF	indefinite	نکره

INF	infinitive	مصدر
INSTR	instrumental	وسيله‌ای
INT	interrogative	پرسشی
ITER	iterative	مکرر
LOC	locative	مکانی
M	masculine	مذکر
MID	middle	میانه
N	neuter	خنثی
N/A	nominative/accusative neuter	خنثی فاعلی / مفعولی
NEG	negation	نفی
NOM	nominative	حالت فاعلی
OBJ	direct object	مفعول مستقیم
OBL	oblique	غیرفاعلی
PART	participle	وجه وصفی
PAST	past tense	زمان گذشته
PF	perfect	زمان کامل
PL	plural	جمع
POSS	possessive	ملکی
PRET	preterite	صورت گذشته
PRS	present	حال
PRT	partitive	حالت بخش‌نمایی
PTC	particle	ادات
REFL	reflexive	انعکاسی
REL	relative	موصولی
SG	singular	مفرد
ST	stative	ایستا

SBJ	subjunctive	شرطی
SUBJ	subject	فاعل
TOP	topic	مبتدا
VOC	vocative	ندایی

اختصارات به کاررفته در گروه‌نماها و نمودارهای درختی

Adv	Adverb	قید
AdvP	Adverbial Phrase	گروه قیدی
Aux	Auxiliary	فعل کمکی
CP	Complementizer Phrase	گروه متمم‌نما
Deg	Degree	میزان
Det	Determiner	حرف تعریف
DP	Determiner Phrase	گروه حرف تعریف
Infl	Inflection	تصرف
IP	Inflectional Phrase	گروه تصرف
N	Noun	اسم
NP	Noun Phrase	گروه اسمی
S	Sentence	جمله
V	Verb	فعل
VP	Verb Phrase	گروه فعلی

اختصارات به کاررفته در متن فارسی

AG	Autolexical Grammar	ای جی (دستور خودواژگانی)
AVM	Attribute Value Matrices	ای وی ام (قالب ارزش توصیفی)
ECP	Empty Category Principle	ای سی پی (اصل مقوله تهی)
EST	Extended Standard Theory	ای اس تی (نظریه زایشی-گشتاری معیار گسترده)
FG	Functional Grammar	اف جی (دستور نقش گرا)
FSP	Functional Sentence Perspective	اف اس پی (نمای نقشی جمله)
GB	Government and Binding	جی بی (حاکمیت و مرجع‌گزینی)
GPSG	Generalized Phrase Structure Grammar	جی پی اس جی (دستور ساخت گروهی تعمیم‌یافته)
GS	Generative Semantics	جی اس (معناشناسی زایشی)
HPSG	Head Driven Phrase Structure Grammar	اچ پی اس جی (دستور ساخت گروهی هسته بنیان)
ID	Immediate Dominance	آی دی (اشراف بلافصل)
LF	Logical Form	ال اف (سطح صورت منطقی)
LFG	Lexical Functional Grammar	ال اف جی (دستور واژی-نقشی)
MIT	Massachusetts Institute of Technology	ام آی تی (موسسه فناوری ماساچوست)
OT	Optimality Theory	اُتی (نظریه بهینگی)
PF	Phonetic Form	پی اف (سطح صورت آوایی)
P & P	Principles and Parameters	پی اند پی (اصول و پارامترها)
PS	Phrase Structure	پی اس (ساخت گروهی)

REST	Revised Extended Standard Theory	آرای‌اس‌تی (نظریه معیار گسترده اصلاح شده)
RRG	Role and Reference Grammar	آرآر‌جی (دستور نقش و ارجاع)
SC	Structrural Change	اس‌سی (تغییر ساختاری)
SD	Structural Description	اس‌دی (توصیف ساختاری)
SFG	Systemic Functional Grammar	اس‌اف‌جی (دستور نقش‌گرای نظام‌مند)
SPE	Sound Patterns of English	اس‌پی‌ای (انگاره‌های آوایی انگلیسی)
SR	Semantic Rule	اس‌آر (قواعد معنایی)
UG	Universal Grammar	یوجی (دستور جهانی)

علائم

نک. نگاه کنید به

هنک. همچنین نگاه کنید به

∅ صفر

= مرز واژه‌بست

- مرز تکواژ

* الف) ساخت یا صورت غیردستوری

ب) ساخت یا صورت بازسازی شده

مقدمه

۱. زبان‌شناسی در قیاس با دیگر حوزه‌ها، حوزه مطالعاتی جدیدی است: مطالعه علمی زبان تنها از دو قرن پیش آغاز شده است. در میان لایه‌های اصلی دستور، نحو - یعنی معماری جملات یا قواعد حاکم بر چگونگی ترکیب کلمات و سازه‌ها در ساخت جملات - آخرین لایه‌ای است که باید به‌منظور تحقیق و بررسی دیدگاه‌های نظری از دیگر لایه‌ها مجزا شود.

در مقدمه حاضر سعی بر آن است تا مختصری از سیر تحولات در این حوزه توضیح داده شود. جزئیات بیشتر در فصل‌های نظریه‌های کلیدی و متفکرین کلیدی (ترتیب زمانی مدنظر نبوده، بلکه صرفاً ترتیب براساس حروف الفبا است) شرح داده شده است. از آنجایی که هدف ما نوشتن تاریخ تحولات فکری در حوزه زبان‌شناسی نیست، بلکه هدف کمک کردن به خوانندگان در یافتن راه خود در میان پیچیدگی‌های اصطلاح‌شناختی کنونی است، روند تاریخی مطرح‌شده در این فصل فقط شامل برخی اطلاعات پایه است. خوانندگان علاقه‌مند می‌توانند به جزئیات بیشتری در کتاب‌های مقدماتی تاریخی مانند لپزکی^۱ (۱۹۸۲)، نیومایر^۲ (۱۹۸۶)، متیوس^۳ (۱۹۹۳)، و گرافی^۴ (۲۰۰۱) دست یابند.

در بخش دوم مقدمه، توضیح مختصری از نظریه‌های معاصری که در ادامه کتاب معرفی خواهند شد، به دست داده شده است تا برخی از تفاوت‌های عمده و بارز بین رویکرد «صوری»^۵ و «نقش‌گرا»^۶ به نحو مشخص گردد. این بخش را باید به‌عنوان مقدمه‌ای بر فصل نظریه‌های کلیدی در نظر گرفت. خوانندگان علاقه‌مندی که تمایل دارند مطالب بیشتری را در خصوص نظریه‌های مطرح‌شده در این کتاب به دست آورند، می‌توانند به کتب مرجع مانند موروسیک و ویرث^۷ (۱۹۸۰)، درست و جوزف^۸ (۱۹۹۱)، ادموندسن و برکوست^۹ (۱۹۹۲)، و باتلر^{۱۰} (۲۰۰۳) مراجعه نمایند.

۲. در طول قرن‌های هفدهم و هجدهم، نحو را انعکاس مستقیم فکر و منطق می‌دانستند. در واقع، تفکر در باب زبان بیشتر از جانب فلاسفه و نه زبان‌شناسان دنبال می‌شد، و کاربرد عملی زبان در ارتباط و توصیف زبان مبتنی بر داده‌های واقعی مدنظر نبود، بلکه بیشتر به‌عنوان نظامی انتزاعی که منعکس‌کننده استدلال است در نظر گرفته می‌شد. بنابراین، یک دستور منطقی مانند

¹ G. Lepschy

² F. Newmayer

³ P. Matthews

⁴ G. Graffi

⁵ formal

⁶ functional

⁷ J. Wirth

⁸ F. G. Droste & J. E. Joseph

⁹ J. A. Edmondson & D. A. Burquest

¹⁰ C. Butler

دستور عمومی^۱ پورت رویال^۲ که بر زبان متمرکز است، تنها تا زمانی رویکردی ارزشمند شناخته می‌شود که قادر باشد به درک بیشتر نظام منطقی‌ای کمک کند که ورای کارکرد ذهن انسان قرار دارد.

در اواخر قرن هجدهم، توجه محققینی با پیشینه تحقیقی متفاوت - برخی متخصص فقه اللغه و برخی فیلسوف - به تنوع زبان‌ها جلب شد. اگرچه زبان‌شناسی تاریخی و تطبیقی و بعدها گویش‌شناسی، به‌طور خاص بر واج‌شناسی متمرکز بود، رده‌شناسی زبان بر ساخت واژه تأکید داشت. رده‌شناسی زبان که توسط ویلهلم فن هومبولت^۳ (۱۷۶۷-۱۸۳۵) مطرح شد، برای نحو پیامدهای مهمی داشت، زیرا برای هومبولت برخی از پدیده‌های نحوی نشان از «ساخت درونی»^۴ (*inner Sprachform*) زبان داشت. با وجود این، تحقیقات وی به شناسایی ساخت‌های نحوی مجزایی مانند سازه و جمله به‌عنوان موضوعی برای تحقیق و بررسی منجر نشد.

در طول قرن نوزدهم، تعداد زیادی دستور تاریخی و توصیفی تولید شد که بیشتر فصول آن‌ها بر واج‌شناسی و ساخت‌واژه متمرکز بودند؛ نحو بیشتر ضمیمه ساخت‌واژه بود و تحت عناوین ثانویه‌ای مانند «کاربرد حالت‌ها» شناخته می‌شد. تنها در اواخر قرن ۱۹ بود که برخی از نودستوریان^۵ مانند برتلد دلبروک^۶ به نحو روی آوردند و منحصرأ در این حوزه به مطالعه پرداختند. این محققین اولیه از چارچوب نظری خاصی پیروی نمی‌کردند: زمانی که آن‌ها جمله را به‌عنوان واحد تجزیه‌وتحلیل نحوی در نظر گرفتند، تنها نظریه‌هایی که می‌توانستند از آن‌ها بهره جویند (که اغلب با دیدی نقدآمیز و شکاکانه توأم بود)، نظریه‌های روان‌شناختی و فلسفی‌ای مانند دستور عمومی یا *Völkerpsychologie* یا «روان‌شناسی اجتماعی» ولهم ووندت^۷ (۱۸۳۲-۱۹۲۰) بود. این نظریه‌ها در اکثر موارد با داده‌های واقعی‌ای که زبان‌شناسان قرن نوزدهم - با آن پیشینه ریشه‌شناسی قوی‌شان - با آن‌ها آشنایی داشتند، در تضاد بودند. بنابراین، اکثر توصیف‌ها از جمله مبتنی بر مفهوم ارتباط بود: جمله به‌عنوان واحدی از ارتباط، یعنی پاره‌گفتار^۸، تعریف می‌شد، و تمایل زیادی به تحلیل ساخت جمله وجود نداشت. چنین مفهومی تنها در

¹ *Grammaire général*

² Port-Royal

³ W. von Humboldt

⁴ inner structure

⁵ Neogrammarians

⁶ B. Delbrück

⁷ W. Wundt

⁸ utterance

بین زبان‌شناسان تاریخی و گویش‌شناسان متداول نبود، بلکه آن‌طور که گرافی (۲۰۰۱-۱۱۳-۱۳۵) می‌گوید، زبان‌شناسان عمومی همچون اتو یسپرسن^۱ (۱۸۶۰-۱۹۴۳) نیز همین اعتقاد را داشتند.

مطالعات یسپرسن نقطه عطفی در تاریخ مطالعات زبان‌شناسی به شمار می‌رود. ایده وی درباره مفهوم «شبکه ارتباطی^۲» قدمی بود در جهت رسیدن به مفاهیم نوین وابستگی و حاکمیت. این مفاهیم سنگ‌بنای پیشرفت‌های بیشتری در زمینه توصیف‌های نحوی در مطالعات ساخت‌گرایان اروپایی اوایل قرن بیستم قرار گرفت، اگرچه این محققین به‌طور مستقیم تحت‌تأثیر آرای یسپرسن نبودند.

۳. از میان مکاتب فکری گوناگون ساخت‌گرایی اروپایی، می‌توان گفت این مکتب پراگ بود که پژوهش‌های نوین در زمینه گفتمان و کاربردشناسی را به جایگاه قابل‌توجهی ارتقا داد. درحقیقت، تأثیر عوامل ارتباطی بر ساختار جمله پیش از آن توسط هنری ویل^۳ (۱۸۱۸-۱۸۶۸) در نیمه اول قرن نوزدهم موردتوجه قرار گرفته بود، اما این ایده پیشروی وی تأثیر اندکی بر محققین معاصرش داشت. تنها در دهه ۱۹۱۰ بود که ایده وی توسط ویلیم متسیوس^۴ زبان‌شناس اهل چک موردتوجه قرار گرفت و وی سنت پررنقی از مطالعات را در حیطه نحو نقش‌گرا بنا نهاد که بر دینامیسم ارتباطی کلمات و سازه‌ها متمرکز بود. در چنین دیدگاهی، داده‌های زبان‌گفتاری در درک ساختار جملات نقش حیاتی دارند. این دیدگاه‌ها به‌ویژه در دهه‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ در تضاد با جریان فکری ساخت‌گرایی اروپایی قرار داشت که بین *langue* (زبان) و *parole* (گفتار^۵) - تقریباً «دستور^۶» و «گفتار» - آشکارا تمایز می‌گذارد و تنها زبان را حوزه علمی قابل‌بررسی به شمار می‌آورد (تمایز دوگانه بین زبان و گفتار نخستین بار به‌وسیله زبان‌شناس سوئیدی فردینان دو سوسور^۷ در دهه ۱۹۱۰ معرفی شد).

در طول دهه ۱۹۳۰، نظریه مهم دیگری تحت‌عنوان زبان‌شناسی مشخصه‌های بنیادی^۸ توسط زبان‌شناس دانمارکی، لویی یلمزلف^۹ (۱۸۹۹-۱۹۶۵) در اروپا مطرح شد که هدف اصلی آن توصیف ارتباط بین نظام دستوری و نظام واجی در قالب جبر^{۱۰} بود. آن‌گونه که از مکاتبات

¹ O. Jespersen

² nexus

³ H. Weil

⁴ V. Mathesius

⁵ speech

⁶ grammar

⁷ F. de Saussure

⁸ Glossematics

⁹ L. Hjelmslev

¹⁰ algebra

یلمزلف با آندره مارتینه^۱ (۱۹۰۸-۱۹۹۹) که از پیشتازان ساختگرایی نقشی فرانسوی بود و در حوزه نحو نیز فعالیت می‌کرد، هویداست، دیدگاه یلمزلف تأثیر بسزایی در نقش‌گرایی اروپایی داشت (نک. آریوه و آبلالی^۲، ۲۰۰۱). زبان‌شناسی مشخصه‌های بنیادی در گسترش دستور لایه‌ای^۳ که توسط زبان‌شناس آمریکایی سیدنی لم^۴ مطرح شد نیز نقش بسزایی داشت. اما امروزه زمینه مطالعاتی‌ای که بیشتر به یلمزلف نسبت داده می‌شود نشانه‌شناسی است.

هم‌زمان، ساختگرایی آمریکایی درجهت‌هایی جذاب قدم برمی‌داشت که جا دارد در اینجا معرفی شود. از ابتدای قرن بیستم این دیدگاه به وجود آمد که جملات - واحدهای اصلی مطالعه در نحو - ترتیبی آزاد از کلمات نیستند، بلکه از ترکیب ساختار یا آنچه لئونارد بلومفیلد^۵ (۱۹۳۳) و دیگر پیروانش از جمله زلیگ هریس^۶ (۱۹۴۶) و رولان ولز^۷ (۱۹۴۷) آن را ساخت سازه‌ای^۸ می‌نامند، حاصل می‌شوند. در رابطه با سازه‌های بلافضل (آی‌سی)^۹ یک جمله، ولز (۱۹۴۷: ۸۳) ادعا می‌کند «اصل کلی ما برای تحلیل سازه‌های بلافضل فقط این نیست که در صورت امکان، یک توالی را به‌مثابه گسترش توالی کوچک‌تری ببینیم، بلکه تقسیم این توالی به بخش‌های سازنده‌اش نیز هست. [بخش‌هایی که] تعدادی یا همه آن‌ها خود گسترش یافته هستند.» از آن زمان به بعد، همان‌گونه که گرافی (۲۰۰۱: ۹) خاطر نشان کرده است، تحلیل سازه‌های بلافضل «مشخصه اصلی ساختگرایی آمریکایی» شد. سازه‌ها دوگانه در نظر گرفته می‌شدند و نمودارهای آن‌ها هم به همان صورت ترسیم می‌شد. در واقع، ثبت روال‌هایی که به مشخص کردن سازه‌های بلافضل کمک کنند یکی از اهداف اصلی نظریه نحوی در ساختگرایی آمریکایی در نیمه اول قرن بیستم بود.

۴. انگاره علمی‌ای که ساختگرایی آمریکایی از ابتدا در پیش گرفت، اثبات‌گرایی استقرایی^{۱۰} و رفتارگرایی^{۱۱} بود. تمام توصیف‌ها براساس رخدادهای قابل مشاهده و قابل بررسی با اصول منطق و ریاضی بود. اکثر زبان‌شناسان آمریکایی به تبعیت از بلومفیلد، توصیف‌های زبانی ذهن‌گرایانه^{۱۲} و شناختی^{۱۳} را قبول نداشتند. بنابراین، آن‌ها مطالعه معنا را از چارچوب تحقیقی خود

¹ A. Martinet

² M. Arrivé & D. Ablali

³ Stratificational Grammar

⁴ S. Lamb

⁵ L. Bloomfield

⁶ Z. Harris

⁷ R. Wells

⁸ constituent structure

⁹ immediate constituents (IC)

¹⁰ inductive positivism

¹¹ behaviorism

¹² mentalistic

¹³ cognitive

حذف کردند. اما در نیمه دوم قرن بیستم، نوآم چامسکی^۱ روش‌های مورد استفاده در ساخت‌گرایی آمریکایی و اهمیتی که زبان‌شناسان ساخت‌گرا به پیکره^۲ و جمع‌آوری داده در مطالعات زبانی خود می‌دادند را به باد انتقاد گرفت. به‌عوض آن، چامسکی معتقد بود که زبان‌شناسی باید علمی باشد قیاسی^۳ که در آن می‌بایست ابتدا فرضیه‌پردازی کرد و سپس این فرضیه‌ها را با استفاده از شواهد حاصل از شم زبانی^۴ گویشوران بومی راجع به جملات زبانشان مورد ارزیابی قرار داد.

چامسکی ادعا کرد از آنجایی که هر سخنگوی زبانی قادر است بی‌نهایت جمله که تاکنون نشینده و یا تولید نکرده است را تولید و یا درک نماید، در یک رهیافت صحیح به مطالعه زبان می‌بایست دانش زیرساختی سخنگویان از زبانشان مدنظر باشد. چامسکی نشان داد که هیچ‌یک از انگاره‌های مبتنی بر محرک^۵ و پاسخ^۶ رفتارگرایی^۷ برای فراگیری زبان قادر نیستند سرعت و آسانی فراگیری زبان در کودکان را تبیین نمایند. از اوایل دهه ۱۹۸۰ چامسکی مفهوم پارامتر^۸ را نیز به اصول یوجی (دستور جهانی)^۹ که اصولی ذاتی و ژنتیکی هستند، افزود. به اعتقاد وی، پارامترها بخشی از نظام زبان هستند که در نظام زبان به‌طور ژنتیکی تثبیت نشده‌اند. در این زمان بود که از دیدگاه چامسکی، تفاوت‌های زبانی و فراگیری زبان براساس تثبیت متفاوت ارزش پارامترها تبیین شد.

استقلال حوزه نحو و نگرش حوزه‌ای^{۱۰} به نظام زبان دو ویژگی‌ای هستند که موجب تمایز دیدگاه دستور زایشی-گشتاری^{۱۱} از سایر دستورهای نقشی / شناختی می‌شوند. در دستور زایشی-گشتاری، دستور حوزه‌ای است خودمختار^{۱۲}، زیرا اصول و مبانی آن مستقل از دیگر قوای ذهنی انسان است. مضاف بر آن، در این دیدگاه نظام زبان نظامی است حوزه‌ای. به این معنا که زبان با دیگر نظام‌های ذهنی که آن‌ها نیز تحت حاکمیت اصول مخصوص به خود هستند، در تعامل است.

¹ N. Chomsky

² corpus

³ deductive

⁴ intuition

⁵ stimulus

⁶ response

⁷ behaviorism

⁸ parameter

⁹ Universal Grammar (UG)

¹⁰ modular

¹¹ Transformational Generative

Grammar

¹² autonomous

دو مفهوم استقلال و حوزه‌ای بودن با یکدیگر در تعامل هستند، همان‌گونه که کاپلان^۱ (۱۹۸۱:۶۰) می‌گوید: «دستور یک ساختار شناختی گونه^۲ [بنیاد] و حوزه‌بنیاد^۳ است، که با دیگر ساختارها برای انجام کارکردهای طبیعی در تعامل است.»

۵. در نیمه دوم قرن بیستم، در اروپا تحولاتی در رابطه با نظریه‌های نحوی رخ داد. شاخص‌ترین و تأثیرگذارترین آن‌ها، انتشار کتاب عناصر ساخت نحوی^۴ تیبیر^۵ در سال ۱۹۵۹ بود. در این کتاب، تیبیر مفهوم ظرفیت فعل را معرفی کرد و به این ترتیب، این دیدگاه سنتی که بخش‌های اصلی جمله را فاعل و گزاره تشکیل می‌دهد به چالش کشید. به اعتقاد وی، چنین دیدگاهی مشروط به به کار بستن مقولات منطق طبیعی در زبان است. بنابراین، تیبیر معتقد بود که جملات دارای یک بازنمایی زیرساختی هستند، اما وی به معرفی نظریه‌ای مانند ژرف‌ساخت^۶ نپرداخت، کاری که توسط نوآم چامسکی در آمریکا انجام شد. در نظریه تیبیر، دو مفهوم وابستگی و حاکمیت نقش کلیدی دارند و همان‌طور که پیش‌تر خاطر نشان کردیم، این دو مفهوم از زمان سپرسن نظریه‌های نحوی اروپایی را تحت تأثیر قرار داده بودند.

روند مهم دیگری که در سنت زبان‌شناسی نظری در اروپا دیده می‌شود، دیدگاهی است که توسط زبان‌شناس انگلیسی، جان رابرت فرث^۷ (۱۸۹۰-۱۹۶۰) مطرح گردید. وی مفهوم «چندنظامی»^۸ را مطرح کرد. طبق این دیدگاه، انگاره‌های زبانی در قالب یک نظام منفرد قابل تبیین نیستند؛ در عوض، برای تبیین انگاره‌های زبانی متفاوت نظام‌های متفاوتی نیز لازم است. فرث بر ماهیت بافت‌وابسته معنا تأکید داشت و به این ترتیب راه را برای طرح نظریه دستور نظام‌مند شاگردش ام. ای. کی. هلیدی^۹ باز کرد. این نظریه یکی از نظریه‌های تأثیرگذار است که در آن تعامل اجتماعی در مطالعات زبانی نقش اصلی را ایفا می‌کند. نظریه هلیدی یکی از انواع نظریه‌های نقشی در نحو و گفتمان است که نقش اولیه زبان را نقشی ارتباطی می‌داند.

در دهه ۱۹۶۰، به تدریج دیدگاه چامسکی به دانشگاه‌های اروپایی راه یافت و زبان‌شناسانی مانند لوییجی ریتزی و گوجلمو سینک^{۱۰} آن را دنبال کردند و به این ترتیب نقش مهمی در بسط و گسترش دستور زایشی-گشتاری ایفا کردند. اما منتقدانی نیز وجود داشتند. در میان نخستین

¹ D. Caplan

² species

³ domain specific

⁴ *Éléments de syntaxe structurale*

⁵ L. Tesnière

⁶ deep structure

⁷ J. R. Firth

⁸ polysystematism

⁹ M. A. K. Halliday

¹⁰ L. Rizzi & G. Cinque

منتقدین دیدگاه چامسکی، زبان‌شناس هلندی سایمون دیک^۱ قرار دارد که نظریه خودش را تحت عنوان دستور نقش‌گرا^۲ مطرح کرد. این نظریه استقلال نحو را مردود می‌داند و بر کارکرد ارتباطی زبان تأکید دارد. در توصیف ساخت جمله، این نظریه از مفهوم ظرفیت تغییر بهره می‌جوید.

در دهه ۱۹۶۰، زبان‌شناسان دیگری نیز به صف منتقدین دیدگاه چامسکی در آمریکا پیوستند. دلیل اصلی مخالفت آن‌ها نقش معناشناسی و ارتباط آن با نحو بود. این امر منجر به پیدایش جنبشی تحت عنوان معناشناسی زایشی^۳ شد که در آن نحو خودمختار نیست و این معنی است که در تولید جملات نقش اصلی را دارد. معناشناسی زایشی هرگز به شکل یک نظریه منسجم و کامل درنیامد، اما شاخه‌های دیگری از آن توسط زبان‌شناسانی که به این جنبش پیوسته بودند مستقلاً پدید آمد. بخشی از این دیدگاه‌ها در فصل مرتبط با نظریه‌های کلیدی در این کتاب توضیح داده خواهد شد.

درخصوص نظریه‌هایی که در فصل بعد به معرفی آن‌ها خواهیم پرداخت، می‌بایست این نکته را خاطر نشان ساخت که نمی‌توان همه آن‌ها را از نظر اهمیت و تأثیرگذار بودنشان در حوزه نحو در یک کفه ترازو قرار داد. درحالی‌که برخی از آن‌ها، مانند دستور زایشی-گشتاری و دستور نقش‌گرای نظام‌مند^۴، کماکان به قوت خود باقی و در حال گسترش هستند، دیگر نظریه‌ها مانند دستور لایه‌ای^۵ تقریباً منسوخ شده‌اند. برخی دیگر، مانند معناشناسی زایشی و دستور حالت^۶، در دیگر رویکردهای نقشی/شناختی ادغام شدند و بستر ظهور نظریه‌های پرباری مانند دستور شناختی^۷ و دستور ساختی^۸ را فراهم آوردند.

لازم به ذکر است که بررسی حاضر تمامی نظریه‌های نحوی برخاسته از اواسط قرن بیستم را دربر نمی‌گیرد. چنین تلاشی با توجه به کثرت نظریه‌هایی که در دهه‌های اخیر در اقصی نقاط جهان دیده می‌شود و در اغلب موارد توجهی به یکدیگر ندارند، از حوصله این کتاب خارج است. انتخاب ما شامل نظریه‌هایی بوده است که به احتمال قریب به یقین خوانندگان در مطالعات زبان‌شناسی به آن‌ها برخورد خواهند خورد.

¹ S. C. Dic

² Functional Grammar

³ Generative Semantics

⁴ Systemic Functional Grammar

⁵ Stratificational Grammar

⁶ Case Grammar

⁷ Cognitive Grammar

⁸ Construction Grammar